

อิทธิพลของการเลี้ยงดูเด็กและการสนับสนุนทางสังคมต่อการกระทำผิด ของเด็กในภาคใต้ตอนล่าง

นวลตา อากาศัพพะกุล¹

Abstract:

Influence of child rearing practice and social support on juvenile delinquency in the lower part of southern Thailand

Apakupakul N.

Epidemiology Unit, Faculty of Medicine,

Prince of Sogkla University, Hat Yai, Songkhla, 90110, Thailand

Songkla Med J 2003; 21(3): 195-202

The problem of juvenile delinquency has increased from 1994-2000. Before understanding how to solve this problem, we first must study the causes. This project aimed to look at the association of child-rearing practices, social support and juvenile delinquency in the lower part of southern Thailand. A case-control study was performed. The subjects were 100 children who were confined in the Correctional Institute of Songkhla Province. The control group was a group of 100 non-confined children of the same demographic group. Two hundred caretakers of both groups were also included in the study. Data collected by interview and in-depth interview. Results: It was found that 98% of the juvenile delinquents were male, with an average age of 17 years. Fourty-seven percent had graduated from primary school, and 87% were raised in the Buddhist religion. Sixty-five percent were first-time offenders, and the average number of times of confinement was 1.5. Serious causes of confinement were rape and robbery, and less serious causes included drug addiction (amphetamine and inhaled). Fifty-eight percent got low scores in school, and 64% loved their mothers more than their fathers. Sixty-six percent did not like their strict caretaker. Twenty-eight percent wanted to be policemen. Fifty percent of the children lived with their parents.

¹วทม.(พยาบาลศาสตร์), สคม.(ประชากรศาสตร์) นักวิจัย 7 ร้อยตำรวจโทหญิง หน่วยระบาดวิทยา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
หาดใหญ่ สงขลา 90110

รับต้นฉบับวันที่ 13 ธันวาคม 2545 รับลงตีพิมพ์วันที่ 6 มิถุนายน 2546

Thirty-three percent of the caretakers were merchants with their own business. Sixty-six percent never gave reinforcement to their children, and 68% of the families included an addicted person. Sixty-one percent had some family support, and 86% had a friend. Eighty-one percent never consulted their teachers and 82% thought that their friends were not better than their kin. Factors positively related to juvenile delinquency included caretakers who were stingy and very strict and often punished without reason. Compared with the control group, the confined group were 5.3 times (OR 5.3, 95%CI = 2.14-13.33) more likely to be delinquents, 12.8 times (OR 12.8, 95%CI = 3.59-45.72) more likely to want to die, and 3.2 times (OR 3.2, 95%CI = 1.39-7.46) less likely to have reinforcement. Conclusion: The results indicate that the role of parents is very important for the children, so people should marry before having children. The role of the teacher in providing social support for young people should be increased.

Key words: child rearing, social support, juvenile delinquency, correction institute

บทคัดย่อ:

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของการเลี้ยงดูและการสนับสนุนทางสังคมต่อการทำผิดกฎหมายของเด็กที่ได้รับการควบคุมและอยู่ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนสงขลา ใช้การศึกษาแบบ case-control study โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ 1) เด็กในสถานพินิจฯ จังหวัดสงขลา จำนวน 100 ราย และกลุ่มควบคุม จำนวน 100 ราย ที่ได้รับการคัดเลือกจากเด็กที่มีอายุ ที่อยู่อาศัย และเพศเดียวกับเด็กในสถานพินิจเด็กและเยาวชนสงขลา 2) ผู้ปกครองหรือบิดามารดาของเด็กทั้งสองกลุ่มรวม 200 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และสัมภาษณ์เจาะลึก

ผลการวิจัย พบว่า เด็กที่กระทำผิด อายุเฉลี่ย 17 ปี ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 83 นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 47 รู้สึกเสียใจเมื่อกระทำผิด ร้อยละ 65 เป็นผู้ที่กระทำผิดครั้งแรก และโดยเฉลี่ย 1.5 ครั้ง ลักษณะคดีเป็นคดีอุกฉกรรจ์ ได้แก่ คดีข่มขืน กระทำชำเรา ลักทรัพย์ และคดีไม่อุกฉกรรจ์ ได้แก่ เสพยาเสพติด ร้อยละ 83 ได้คะแนนเรียนต่ำเสมอ ร้อยละ 64 สนุกกับแม่มากกว่าพ่อ ร้อยละ 66 มีผู้ปกครองจู้จี้ขี้บ่น และร้อยละ 28 ต้องการเป็นตำรวจ

ปัจจัยด้านครอบครัว พบว่า ร้อยละ 33 อยู่กับผู้ปกครอง/พ่อแม่ที่มีอาชีพค้าขาย ร้อยละ 66 ไม่เคยให้รางวัลเด็ก และมีคนในบ้านติดสารเสพติด ร้อยละ 68

ด้านการสนับสนุนทางสังคม พบว่า ร้อยละ 61 ยังได้รับการดูแลจากครอบครัว ร้อยละ 81 ไม่เคยปรึกษาครู ร้อยละ 82 มีเพื่อนสนิท

ปัจจัยที่มีผลต่อการกระทำผิดของเด็ก ได้แก่ การเล่นเกมส์ ผู้ปกครองประหยัดเกินไป ผู้ปกครองเข้มงวด การตีโดยไม่มีเหตุผล การไม่ให้รางวัล พบว่า การทำโทษโดยไม่มีเหตุผลทำให้เด็กมีโอกาสกระทำผิดเป็น 5.3 เท่าของเด็กที่ไม่กระทำผิด (OR 5.3, 95%CI = 2.14-13.33) เด็กที่อยากตายแล้วเกิดใหม่มีโอกาสเสี่ยงต่อการเป็นเด็กกระทำผิดเป็น 12.8 เท่าของเด็กที่ไม่กระทำผิด (OR 12.8, 95%CI = 3.59 - 45.72) เด็กที่ผู้ปกครองไม่เคยให้รางวัลมีโอกาสกระทำผิดเป็น 3.2 เท่าของเด็กที่ผู้ปกครองให้รางวัล (OR 3.2, 95%CI = 1.39-7.46) สรุป การเลี้ยงดูในครอบครัวมีความสำคัญต่อการกระทำผิดของเด็ก จึงควรมีการเตรียมพร้อมของคู่สมรสก่อนมีบุตร และครูต้องมีส่วนช่วยเพิ่มมากขึ้นในการเป็นผู้สนับสนุนทางสังคมให้แก่เด็ก

คำสำคัญ: การเลี้ยงดูเด็ก, การสนับสนุนทางสังคม, เด็กกระทำผิด, สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

บทนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดของสังคม ปัญหาครอบครัวจะส่งผลกระทบต่อสังคมใหญ่โดยเฉพาะถ้าเป็นปัญหาต่อเด็กซึ่งโยงเป็นลูกโซ่ คดีที่มาจากกรกระทำของเด็กเพิ่ม

มากขึ้นและมีความรุนแรงมากขึ้นโดยเฉพาะคดีข่มขืนกระทำชำเรา ปล้นทรัพย์และยาเสพติด¹ ซึ่งสะท้อนถึงจุดวิกฤติของสถาบันครอบครัวและสังคมโดยรวม

สถานพินิจฯ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่อกักกันเด็กที่กระทำผิดกฎระเบียบของสังคม โดยมีแพทย์และเจ้าหน้าที่เป็นผู้ดูแลในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเด็ก ปัจจุบันสถานพินิจฯ รวมอยู่กับกระทรวงยุติธรรม และมีทั้งสิ้น 34 แห่ง ในจำนวนนี้เป็นมีสถานฝึกอบรมอยู่ด้วย 11 แห่ง โดยคาดหวังว่าเด็กที่ได้รับการปลดปล่อยจากสถานพินิจฯ ควรจะสามารถเป็นเด็กที่สังคมยอมรับและมีชีวิตเหมือนเด็กทั่วไป

สถานพินิจฯ สงขลา ปัจจุบันมีเด็กในความดูแล 450 คน ทั้งเพศชายและหญิง จากที่ผ่านมาพบว่า ร้อยละ 10-30 ของเด็กกลับเข้ามาในสถานพินิจฯ¹ เด็กเหล่านี้คืออนาคตของประเทศ พวกเขาเสียโอกาสในการเรียน และขาดอิสระภาพ ซึ่งทำให้ต้องพิจารณาว่าสาเหตุที่ทำให้เด็กเหล่านี้ต้องกลับเข้ามาอีกคืออะไร เพื่อนำไปสู่กระบวนการแก้ไขที่เหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาอิทธิพลของการเลี้ยงดูเด็กและการสนับสนุนทางสังคมต่อการกระทำผิดของเด็กในภาคใต้ตอนล่าง

วัสดุและวิธีการ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบ matched case-control study ดังนี้

1. กลุ่มศึกษา (case group) กลุ่มเด็กที่กระทำผิดและได้รับการฝึกอบรมในสถานพินิจฯ สงขลา จำนวน 100 ราย
2. กลุ่มควบคุม (control group) เพื่อน้องเด็กที่ไม่กระทำผิดเป็นที่มีอายุพอ ๆ กัน (± 2 ปี) เพศเดียวกันและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน 100 ราย
3. กลุ่มผู้ปกครองหรือผู้ที่เลี้ยงดูกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุมมากที่สุด (จำนวนกลุ่มละ 100 ราย) โดยผู้วิจัยเดินทางไปสัมภาษณ์ที่ภูมิลำเนาของผู้นั้น รวมทั้งสิ้น 200 ราย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยสัมภาษณ์เด็กกลุ่มศึกษาและเด็กกลุ่มควบคุมและผู้ปกครองรวม 400 ราย และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุม รวม 10 คน (กลุ่มละ 5 คน) และผู้ปกครองของเด็กทั้งสองกลุ่มรวม 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการตรวจสอบความแม่นยำในเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน และไปทดสอบความเชื่อถือได้ของแบบสัมภาษณ์กับเด็ก

จำนวน 30 ราย และผู้ปกครองจำนวน 30 ราย จากนั้นนำไปทดสอบความเชื่อถือได้ของแบบสัมภาษณ์ได้ค่า Cronbach's alpha = 0.86

ผลการศึกษา

พบว่า

1. ลักษณะทางประชากร เด็กที่กระทำผิดทั้งคดีอุกฉกรรจ์และไม่อุกฉกรรจ์ร้อยละ 98.0 เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 17.0 ปี และนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ทั้งกลุ่มเด็กกระทำผิดและกลุ่มควบคุมมีการศึกษาระดับประถมศึกษาร้อยละ 47.0 และ 46.0 ตามลำดับ ร้อยละ 58.0 ของกลุ่มศึกษามีงานทำ ส่วนร้อยละ 20.0 กำลังเรียนหนังสือ ส่วนในกลุ่มควบคุม พบว่า ร้อยละ 53.0 กำลังเรียนหนังสือ และมีทำงานร้อยละ 31.0 เป็นลูกลำดับที่ 1 ของครอบครัวร้อยละ 37.0 ความสามารถในการเรียนส่วนใหญ่ดีมาตลอด และเริ่มลดส่วนใหญ่เมื่อเด็กเรียนภาคการเรียนที่ 2 ของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

2. ลักษณะการกระทำผิด พบว่า คดีที่เป็นสาเหตุให้กลุ่มศึกษาเข้ารับการอบรมในสถานพินิจฯ มากที่สุด คือ คดีลักทรัพย์ คดีข่มขืน และยาเสพติด ร้อยละ 23.0 เท่ากัน จำนวนครั้งโดยเฉลี่ยที่เด็กเข้ารับการอบรมในสถานฝึกอบรมแห่งนี้ 1.5 ครั้ง ระยะเวลาที่เข้ารับการอบรมมากที่สุด 3 ปี 6 เดือน น้อยที่สุด 1 ปี 6 เดือน แต่มีเด็กบางคนที่ถูกปกครองมาขอขยับประกันตัวออกไป

3. สาเหตุของการกระทำผิด กลุ่มศึกษารู้ว่าเพราะตนเองตั้งใจกระทำ รองลงมาคือ อยากลองและทำตามเพื่อน ร้อยละ 65.0 ของเด็กเหล่านี้เป็นกลุ่มศึกษาที่กระทำผิดครั้งแรก และรู้สึกเสียใจ และตนเองผิดเอง ความรู้สึกที่ข้อนั้นในการกระทำผิดคือความรู้สึกเสียใจมีร้อยละ 20.0

4. การมองตนเองของเด็กกลุ่มศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 42.0 เป็นคนโกรธง่าย เช่นเดียวกับกลุ่มควบคุมที่เป็นคนโกรธง่ายเช่นกัน และทั้งกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุมเป็นคนรักเพื่อนเช่นกัน

ด้านการประเมินตนเองของเด็กกลุ่มศึกษาพบว่า ร้อยละ 76.0 มองตนเองเป็นคนขี้ใจหนา ร้อยละ 72.0 มองว่าตนเองยังมีบุคลิกภาพที่ไม่ดี ร้อยละ 71.0 คิดว่าตนเองมักจะทำในสิ่งที่ถูกต้องเสมอ ซึ่งคล้ายกับเด็กกลุ่มควบคุม เด็กกลุ่มศึกษาคิดว่าตนเองไม่มีสมาธิในการเรียน ร้อยละ 61.0 และเกียจคร้าน ร้อยละ 55.0 ในขณะที่กลุ่มเด็กควบคุมตอบว่าตนเองไม่มีสมาธิในการเรียนเพียงร้อยละ 47.0 และเกียจคร้าน ร้อยละ 35.0 และยังพบว่า ร้อยละ 80.0 ของเด็กกลุ่มศึกษาไม่ชอบกีฬา ในขณะที่เพียงร้อยละ 34.0 ของเด็กกลุ่มควบคุมไม่ชอบกีฬาเช่นเดียวกัน พบว่า ร้อยละ

95.0 ของกลุ่มศึกษาคิดว่าตนเองเป็นคนที่ทำให้พ่อแม่ผิดหวัง ส่วนเด็กกลุ่มควบคุมเพียงร้อยละ 53.0 เท่านั้นที่คิดว่าตนเองทำให้พ่อแม่ผิดหวัง

พฤติกรรมเมื่อมีการขัดแย้ง พบว่า ร้อยละ 83.0 ของกลุ่มศึกษาจะสู้เมื่อถูกทำท่าย ร้อยละ 82.0 จะต่อสู้เพื่อแก้แค้นแทนเพื่อนและสู้เมื่อถูกแย่งสิ่งที่ตนเองรัก ร้อยละ 80.0 ส่วนกลุ่มควบคุม พบว่า พฤติกรรมเมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น ไม่รุนแรงเท่ากับกลุ่มเด็กกระทำผิด คือ ร้อยละ 62.0 จะต่อสู้เมื่อถูกทำท่าย และแก้แค้นแทนเพื่อน ร้อยละ 74.0 ร้อยละ 60.0 จะสู้เมื่อถูกแย่งชิงของรัก

5. การมองผู้ปกครอง ภาพที่เด็กมองผู้ปกครองและครอบครัวในเด็กกลุ่มศึกษา คือ ครอบครัวยังมีความอบอุ่น แต่เด็กไม่ชอบอยู่ในบ้าน และสนิทกับแม่มากกว่าพ่อ เด็กกลุ่มศึกษาร้อยละ 57.0 อยู่กับพ่อแม่ ร้อยละ 16.0 อยู่กับแม่คนเดียว มีเพียงร้อยละ 3 เท่านั้น ที่อยู่ในครอบครัวแบบครอบครัวขยายที่มีปู่ย่าตายายอยู่ในบ้านเดียวกัน เด็กกลุ่มศึกษาคิดว่าผู้ปกครองจริงจังและเป็นคนที่ทำโทษโดยไม่มีเหตุผล (ตารางที่ 1) ลงโทษรุนแรงและมักทำโทษคนที่โตกว่ามากกว่าน้องที่กระทำผิดด้วยกัน ผู้ปกครองไม่เคยให้รางวัลเมื่อสอบได้คะแนนดีหรือทำความดี

6. ความฝันและแผนอนาคต เด็กกลุ่มศึกษาส่วนใหญ่ฝันว่าตนเองต้องการเป็นตำรวจถึงร้อยละ 28.0 รองลงมาคือ ทำธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ 22.0 และร้อยละ 28.0 ที่ไม่เคยมีความฝัน ขณะที่เด็กกลุ่มควบคุมต้องการเป็นตำรวจร้อยละ 23.0 เป็นนักร้องนักแสดงร้อยละ 3.0

7. ลักษณะครอบครัว/ผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่มาเยี่ยมให้สัมภาษณ์ ร้อยละ 72.0 เป็นเพศหญิง มีสถานภาพเป็นมารดา

ร้อยละ 16.0 พบว่า ร้อยละ 33.0 ของผู้ปกครองมีอาชีพค้าขาย และร้อยละ 23.0 มีอาชีพรับจ้าง ผู้ปกครองของทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่ร้อยละ 36.0 มาเยี่ยมเด็กสัปดาห์ละครั้ง

8. ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ปกครอง

8.1 ความรู้สึกต่อครอบครัว คือ ร้อยละ 70.0 ของกลุ่มศึกษาชอบอยู่นอกบ้านมากกว่าอยู่ในบ้าน ร้อยละ 66.0 คิดว่าถ้าชาติหน้ามีจริงจะเกิดเป็นคนในครอบครัวนี้ ร้อยละ 46.0 มีความคิดว่ายากตายแล้วเกิดใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม พบว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ความรู้สึกที่มีต่อพ่อและแม่ พบว่า ร้อยละ 72.0 คิดว่าพ่อไม่น่าสนิทสนมเท่าแม่ ส่วนเด็กกลุ่มควบคุมพบว่ามีร้อยละ 57.0 ชอบอยู่นอกบ้านมากกว่าอยู่ในบ้าน ร้อยละ 66.0 คิดว่าถ้าชาติหน้ามีจริงจะเกิดเป็นคนในครอบครัวนี้ ร้อยละ 94.0 และร้อยละ 29.0 มีความคิดว่ายากตายแล้วเกิดใหม่ ความรู้สึกที่มีต่อพ่อและแม่ และร้อยละ 82 .0 คิดว่าแม่น่าสนิทมากกว่าพ่อ

8.2 การสนับสนุนในครอบครัว พบว่า ทั้งกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุมคิดว่าครอบครัวยังมีความอบอุ่น และเพื่อนไม่ได้เป็นที่พึ่งที่ดีกว่าพี่น้อง และไม่มี ความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (ตารางที่ 2)

8.3 การมีกิจกรรมร่วมกัน พบว่า เวลาที่ผู้ปกครองและเด็กมีกิจกรรมร่วมกันใน 1 วัน (วันราชการ) เฉลี่ยประมาณ 30 นาทีเท่านั้น ส่วนในวันหยุดราชการ เด็กและผู้ปกครองมีกิจกรรมร่วมกันโดยเฉลี่ยประมาณ 60 นาที

8.4 การลงโทษ พบว่า ร้อยละ 82.0 คิดว่าผู้ปกครองทำโทษตนเองด้วยการตีอย่างไม่มีเหตุผล (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงความรู้สึกของเด็กกลุ่มศึกษาละกลุ่มควบคุมที่มีต่อผู้ปกครอง/ผู้ดูแล

ความรู้สึกต่อผู้ปกครอง/ผู้ดูแล	กลุ่มศึกษา	กลุ่มควบคุม	Chi-square	P
จู๋จิบ				
ใช่	76	74	0.1067	0.744
ไม่ใช่	24	26		
ประหยัด/ซีเหนียว				
ใช่	81	71	2.741	0.098
ไม่ใช่	19	29		
เข้มงวด/เจ้าระเบียบ				
ใช่	66	43	10.664	0.001*
ไม่ใช่	34	57		
ตีอย่างไม่มีเหตุผล				
ใช่	82	52	20.3528	0.000*
ไม่ใช่	18	48		

*p < 0.05

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบการมีประสบการณ์สนับสนุนทางสังคมระหว่างกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุม

การสนับสนุนทางสังคม	กลุ่มศึกษา		กลุ่มควบคุม		Chi-square	P
	ใช่	ไม่ใช่	ใช่	ไม่ใช่		
การปรึกษา/ฟังพาดู	19	81	22	78	0.27	0.60
การปรึกษา/ฟังพาพี่น้อง	82	18	84	16	0.14	0.71
เพื่อนสนิท	86	14	92	8	1.838	0.175
ครอบครัวอบอุ่น	61	39	56	44	0.51	0.474

9. ความสัมพันธ์กับครู พบว่า เด็กกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุมร้อยละ 81.0 และ 78.0 ตามลำดับที่คิดว่าครูไม่ได้เป็นที่ปรึกษาที่ดี (ตารางที่ 2)

วิจารณ์

1. เด็กกลุ่มศึกษา ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 17 ปี คดีที่เด็กผู้หญิงกระทำเป็นคดีไม่อุกฉกรรจ์ ดังนั้น ส่วนใหญ่จึงได้รับการพิจารณาให้ใช้การเสียค่าปรับได้ สำหรับเด็กผู้ชาย การกระทำผิดรุนแรงกว่าและบางรายครอบครัวไม่ต้องการให้ออกไปและเชื่อว่าสถานพินิจฯ เป็น "โรงเรียนตัดสันดาน" ที่จะให้บุตรหลานของตนมีพฤติกรรมดีขึ้น² เด็กกลุ่มศึกษามีแบบแผนครอบครัวไม่ต่างกับเด็กกลุ่มควบคุม และจากการเปรียบเทียบลักษณะทางประชากรของครอบครัวและผู้ปกครองของทั้งสองกลุ่ม พบว่าใกล้เคียงกัน ทั้งนี้อาจเนื่องจากกลุ่มศึกษา และกลุ่มควบคุมที่มาจากพื้นที่เดียวกัน เด็กกลุ่มศึกษาส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ที่ชั้นประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาตอนต้นมากกว่าเด็กกลุ่มควบคุม ส่วนเด็กกลุ่มควบคุมมีการศึกษาระดับอาชีวศึกษามากกว่าเด็กกลุ่มศึกษา นอกจากนี้ เด็กกลุ่มศึกษามีการประกอบอาชีพมากกว่าเด็กกลุ่มควบคุม องค์ประกอบดังกล่าว น่าจะเป็นปัจจัยร่วมในการกระทำผิดของเด็ก เพราะโอกาสที่เด็กจะดูดซับสิ่งต่างๆ โดยขาดวิจารณญาณง่ายกว่าเด็กที่อยู่ในสถาบันการศึกษาที่ยังถูกควบคุมด้วยระบบการศึกษาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ปทัณฐานของสังคมย่อมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของเด็ก^{3,4}

ความสัมพันธ์ในครอบครัว เด็กกลุ่มศึกษาส่วนใหญ่ยังอยู่กับพ่อแม่เช่นเดียวกับเด็กกลุ่มควบคุม มีบางส่วนที่อาศัยอยู่กับพ่อหรือแม่อย่างเดียว นอกจากนี้ก็มีการอาศัยกับเพื่อนและเครือญาติคนอื่น ๆ การศึกษานี้ยังพบอีกว่าเด็กกลุ่มศึกษาเคยหนีโรงเรียนและหนีออกจากบ้าน จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

การสังเกต และการค้นหาเหตุผลแวดล้อม พบว่า เด็กที่อยู่กับครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียวสืบเนื่องมาจากการที่พ่อหรือแม่มีคู่สมรสใหม่ เด็กเหล่านี้ย่อมรับไม่ได้จึงหนีปัญหาโดยการหนีออกจากบ้านไปอาศัยอยู่กับญาติ หรือคนรักของตนเอง เด็กกลุ่มศึกษารู้สึกว่าตนเองมีชีวิตที่ลำบากมากขึ้น ความโกรธและเกลียดชังพ่อหรือแม่ใหม่ มีความรู้สึกถูกรังแกและแย่งสิ่งที่เป็นที่พึงพาของตนเองทำให้เด็กหันไปหากกลุ่มเพื่อนที่คิดว่าสามารถช่วยเหลือตนได้และกระทำผิดเพื่อประชดสังคม เด็กส่วนหนึ่งรู้สึกสะใจที่ตนได้กระทำผิดและทำร้ายความรู้สึกของผู้ปกครอง สิ่งที่สะท้อนอีกประการหนึ่งคือ การที่เด็กมีความคิดว่าอยากตายแล้วเกิดใหม่ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนได้ว่าเด็กมีความรู้สึกไม่สมหวังในสิ่งที่ตนเองเป็นอยู่ในปัจจุบัน การเกิดใหม่อาจเป็นอีกหนทางที่ตนแสดงให้เห็นปัญหาที่พบไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่ วิชา มหาคุณ⁵ ได้ให้ความเห็นไว้ว่าความขัดแย้งหรือความไม่สงบสุขในครอบครัว อันเนื่องมาจากชีวิตคู่ที่เลวร้ายมีความสัมพันธ์อย่างเด่นชัดกับกรณีเด็กและเยาวชนกระทำผิดและอาการป่วยทางจิตของเด็กและเยาวชน รวมทั้งความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างสามีภริยา เป็นประสบการณ์สำคัญอันเลวร้ายที่สุดของชีวิตในวัยเยาว์ที่ทำให้ต้องมีพฤติกรรมรุนแรง และก้าวร้าวจนในที่สุดกลายเป็นการประกอบอาชญากรรม^{4,5} และยังพบอีกว่าการที่หลายครอบครัวยังพยายามที่จะคงสภาพครอบครัวโดยการไม่หย่าขาดจากกัน ทั้งโดยทางนิตินัยและพฤตินัยก่อให้เกิดปัญหาความรุนแรงทางจิตใจมากต่อเด็ก การทะเลาะเบาะแว้ง การทำร้ายร่างกาย โดยเฉพาะ "แม่" ซึ่งเป็นผู้ถูกกระทำทำให้เด็กรู้สึกเจ็บแค้นพ่อหรือพ่อเลี้ยง แต่ตนเองไม่สามารถช่วยเหลือแม่ได้ เด็กที่กระทำผิดเหล่านี้จะสะท้อนออกมาเป็นการแสดงความก้าวร้าวมีผลให้เด็กมีพฤติกรรม การเลียนแบบความรุนแรงและเลวร้าย การซึมซับพฤติกรรมนี้ทำให้เด็กเกิดการยอมรับว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา

2. ปัจจัยด้านระบบการสนับสนุนทางสังคมกับการทำผิดและการทำผิดซ้ำซาก

พบว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัว ครู เพื่อน ของกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุมไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งแสดงภาพสะท้อนว่า ทั้งกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุมไม่เคยไปปรึกษาครูทั้งในเรื่องการเรียนและปัญหาอื่น ๆ เด็กที่กระทำผิดเป็นเสมือนกลุ่มที่หลายฝ่ายปิดความรับผิดชอบ ครูคิดว่าเป็นหน้าที่ของผู้ปกครอง⁷⁻⁹ ส่วนผู้ปกครองคิดว่าครูควรมีส่วนร่วมด้วย แต่ท้ายที่สุดแล้วกลับไปโทษเด็กว่าเพราะเด็กคบเพื่อนไม่ดี บางครอบครัวมีญาติหรือสมาชิกในครอบครัวประพฤติเลวร้าย เช่น มีการประกอบอาชญากรรมรวมทั้งมีการใช้สารเสพติด ซึ่งสวนทางกับการที่ครอบครัว พ่อแม่หรือผู้ปกครองจะบอกเด็กให้ทำความดี ในขณะที่เด็กเห็นพฤติกรรมดังกล่าวในครอบครัวและครู ทำให้เด็กเกิดความสับสนที่จะแยกแยะ ขาดตัวอย่างที่ตนจะลอกเลียนแบบ และที่สำคัญคือ การขาดศรัทธา และขาดระเบียบวินัยในการทำความดี⁴⁻⁹ นอกจากนี้การถ่ายทอดความรุนแรงที่แสดงออกมาจากการตอบคำถามและการอธิบายรายละเอียด พบว่า การถ่ายทอดความรุนแรงที่เกิดขึ้น แสดงออกได้จากความรู้สึกต่อพ่อที่ไม่น่าสนิทสนมเท่าแม่ ความรู้สึกว่าชอบออกไปเล่นอยู่นอกบ้านมากกว่าเล่นกับพี่น้องหรือทำกิจกรรมในบ้าน ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งจากการเปลี่ยนสถานภาพจากเด็กเข้าสู่วัยรุ่น ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของเด็กวัยรุ่นที่เริ่มมีการจับกลุ่มเพื่อน และมีกลุ่มที่ต้องการแสดงพลังในตนเองและมองคนละด้านกับพ่อแม่พี่น้อง⁴

3. ลักษณะนิสัยของเด็กกลุ่มศึกษา

พบว่า มีความแตกต่างกันในเรื่องการกระทำผิด เด็กกลุ่มควบคุมรู้สึกเสียใจเมื่อกระทำผิดมากกว่าเด็กกลุ่มศึกษา ทั้งนี้ อาจเนื่องจากประสบการณ์ที่เด็กได้รับและเกิดความเคยชินว่าการกระทำผิดเป็นเรื่องธรรมดา

การใช้เวลาว่าง พบว่า เมื่อเด็กว่างและรู้สึกเหงา เด็กกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุมจะเดินเล่น เที่ยวห้างสรรพสินค้า ขับรถเที่ยว ไปหาเพื่อน ดูโทรทัศน์และฟังเพลง ส่วนเด็กที่กระทำผิดจะไปร้านน้ำชา (มีมากในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่, อำเภอเมืองสงขลา) ฟังเพลงในสถานเริงรมย์ที่เปิดในลักษณะร้านอาหาร/คาราโอเกะมากกว่าเด็กกลุ่มควบคุม สาเหตุมาจากการกระทำตามกลุ่มเพื่อน การมีค่านิยมตามหมู่ที่ไม่ถูกต้อง และขาดการชี้แนะที่ถูกต้อง โดยผู้ปกครองหรือผู้ที่มีอาวุโสกว่าการแสดงออกถึงพลังของวัยรุ่น การขาดการเห็นยั้งใจและรู้เท่าไม่ถึงการณ์เป็นสาเหตุให้ประกอบความผิดได้โดยเฉพาะเด็กที่คบเพื่อนไม่ดี^{9, 10}

4. ปัจจัยเสี่ยงต่อการกระทำผิด พบว่า เมื่อนำตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการกระทำผิดของเด็กในระดับความสัมพันธ์แบบทางเดียว (univariate) ได้แก่ ระดับการศึกษา มีและไม่มีเพื่อน ความพอเพียงในการมีเงินใช้ ชอบดูโทรทัศน์ การเล่นและไม่เล่น

เกมส์ ผู้ปกครองจู้จี้ ผู้ปกครองประหยัดเกินไป ผู้ปกครองเข้มงวด การตีโดยไม่มีเหตุผล การให้รางวัล มาวิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงต่อการกระทำผิด พบว่า กลุ่มที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่มีความเสี่ยงเป็น 1.2 เท่าของกลุ่มเด็กที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนกลุ่มที่มีความเสี่ยงน้อยที่สุด ได้แก่ กลุ่มที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในขณะที่กลุ่มที่มีการศึกษาระดับอาชีวศึกษามีแนวโน้มว่าจะมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นช่วงวัยรุ่น พฤติกรรมส่วนใหญ่ออกมาในรูปความรุนแรงและทำตามเพื่อน ดังที่พบว่าสาเหตุของการกระทำผิดประเด็นหนึ่งคือ ทำตามเพื่อนและอารมณ์ชั่ววูบ นอกจากนี้ ตามกระบวนการจัดการการศึกษาของไทย พบว่า เด็กส่วนใหญ่ต้องเปลี่ยนสถานบันการศึกษา เนื่องจากการศึกษาถูกแบ่งเป็นภาคบังคับ 6 ปี ซึ่งโรงเรียนทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีก่อนการปฏิรูปการศึกษาแผนใหม่คือ ก่อนการขยายโอกาสทางการศึกษาเน้นที่โรงเรียนระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นภาคบังคับ เมื่อมีการย้ายโรงเรียนในปีแรกคือ มัธยมศึกษาปีที่ 1 ภาคการศึกษาที่ 1 เด็ก ๆ ยังไม่มีความคุ้นเคยกันจนในภาคการศึกษาที่ 2 เด็กเริ่มที่จะจับกลุ่มเข้าหากันมากขึ้น การศึกษานี้ พบว่า เด็กมีการเปลี่ยนแปลงในภาคปลายของการเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และเริ่มชัดในภาคการศึกษาแรกของมัธยมศึกษาปีที่ 2 เด็กเริ่มมีการหนีโรงเรียนมากขึ้น ผู้ปกครองไม่ทราบจนสิ้นปีการศึกษาและเด็กไม่มีสิทธิสอบ ความเข้มงวดของผู้ปกครอง พบว่า ผู้ปกครองที่มีความเข้มงวดมาก ทำให้เด็กมีการกระทำผิดมากเป็น 2 เท่าของเด็กที่ผู้ปกครองไม่เข้มงวด ความเข้มงวดต่อพฤติกรรมของเด็กเป็นสิ่งที่ดีเพราะมีฉะนั้นแล้วเด็กจะขาดวินัยในตนเอง อันก่อให้เกิดปัญหาการขาดวินัยในสังคม⁵ แต่หากเข้มงวดเกินไปเด็กก็มีความรู้สึกอึดอัดและทำให้เด็กต้องการปลดปล่อยและทำในสิ่งที่ตนเองจะทำในทางตรงกันข้าม ซึ่งจากการศึกษานี้ พบว่า เด็กที่มีผู้ปกครองที่เข้มงวดมีโอกาสเสี่ยงต่อการกระทำผิดเป็น 2.98 เท่าของเด็กที่ผู้ปกครองไม่เข้มงวด ซึ่งเด็กที่ผู้ปกครองไม่เข้มงวดอาจได้โอกาสในการผ่อนคลายและการยอมรับจากผู้ปกครองจึงไม่เกิดแรงต่อต้านต่อผู้ปกครองและสังคม เนื่องจากการได้รับการยอมรับเป็นพื้นฐานของความต้องการของคน

การทำโทษอย่างไม่เป็นเหตุผล ในที่นี้คือ การตีโดยใช้อารมณ์และความรุนแรง พบว่า เด็กที่ได้รับการลงโทษโดยผู้ปกครองอย่างรุนแรงและไม่มีเหตุผลมีโอกาสเสี่ยงต่อการกระทำผิดเป็น 5.34 เท่า ของเด็กที่ไม่ได้รับการกระทำดังกล่าวจากผู้ปกครอง สิ่งที่เด็กกล่าวมากที่สุดคือ การตีศีรษะเด็ก ซึ่งเด็กส่วนใหญ่ไม่ชอบการไม่ฟังเหตุผลทำให้เด็กรู้สึกอึดอัดและไม่มีทางระบายออกและไม่พยายามพูดความจริง เด็กส่วนหนึ่งจึงพึ่งเพื่อนเป็นหลักและเลือกที่จะไม่พบผู้ใหญ่ที่มีอาวุโสมากกว่าตัวเอง ครู หรือญาติพี่น้อง

การลงโทษเด็ก หากจะพิจารณาถึงระดับความผิดกับพฤติกรรมที่ผู้ปกครองแสดงออกกับเด็กจะพบว่า ส่วนหนึ่งเป็นการกระทำที่ไม่สมเหตุสมผล การเยาะเย้ยถากถางด้วยการพูด ดูเหมือนไม่รุนแรง แต่เด็กจะรู้สึกเจ็บปวด ความรุนแรงด้านคำพูดกำลังมีแนวโน้มที่จะมากขึ้น คล้ายกับเป็นการส่งต่อความรุนแรงจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง เด็กจะพยายามหนีสิ่งเหล่านี้ พบว่า เด็กกลุ่มควบคุมก็พบสิ่งนี้เช่นกัน เพียงแต่เด็กเหล่านั้นหาทางออกได้โดยการมาเรียนหนังสือ และมีเพื่อน มีกิจกรรมในเรื่องการเรียน ถ้าหากไม่มีแหล่งที่จะช่วยเยียวยาให้เด็กเกิดความมั่นคงทางอารมณ์ ได้แก่ เพื่อนครูและการมีระบบเครือข่ายที่สามารถช่วยลดแรงกดดันนี้ลงได้ เด็กจะหนีออกจากบ้านเพื่อไปหาคนที่มีความรุนแรงมาเช่นกัน เพราะต่างคนต่างถูกทอดทิ้งถูกละเลยจากพ่อแม่หรือผู้ปกครอง เด็กเหล่านี้จะพัฒนาไปสู่แนวคิดที่ว่าโลกแห่งการต่อสู้และแย่งชิง และต่อสู้เพื่อปกป้องตนเองเป็นโลกที่ตนเองต้องการ ไม่เชื่อหรือไว้วางใจใคร พยายามหนีให้ห่างจากสังคม มุ่งที่จะใช้ความรุนแรงบีบบังคับผู้อื่น^{4, 11-14} ไม่เชื่อว่าใครจะช่วยเหลือตนเองได้อีกแล้ว เพราะคนที่ตนรัก ได้แก่ แม่ หรือผู้ปกครองที่ถูกทำร้าย ยังไม่สามารถปกป้องตนเองได้ ไม่สามารถตัดสินใจอะไรได้

การให้รางวัลเป็นแรงจูงใจให้เด็กทำความดี เด็กที่ไม่ได้รับรางวัลใดๆ ในชีวิต มีโอกาสเสี่ยงต่อการกระทำผิดเป็น 3 เท่าของเด็กที่ได้รับรางวัลเมื่อทำความดี

5. การสนับสนุนทางสังคม การพึ่งพาในครอบครัว และที่โรงเรียน ได้แก่ ครู ซึ่งพบว่า เด็กทั้งกลุ่มศึกษาและกลุ่มควบคุมไม่ได้พึ่งพาสถาบันครู มีความสัมพันธ์ในครอบครัวแบบหลวมๆ กล่าวคือ มักจะชอบเล่นนอกบ้านมากกว่าในบ้าน การพึ่งพาเพื่อนทั้งนี้พบว่า สาเหตุที่ต้องเข้ารับการอบรมในสถานพินิจฯ มาจากการกระทำผิดที่มีสาเหตุจากการอยากลองและทำตามเพื่อน เด็กโทษตนเองว่าทำให้พ่อแม่ผิดหวัง อย่างไรก็ตาม เด็กยังคิดว่าญาติพี่น้องเป็นที่พึ่งได้ดีกว่าเพื่อนซึ่งน่าจะบอกได้ถึงศักยภาพของครอบครัวยังมีอยู่เพียงแต่ยังขาดความสมบูรณ์¹⁵

สรุป

การวิจัยนี้ พบว่า เด็กที่กระทำผิดและไม่กระทำผิด มีการพึ่งพาเพื่อนและคนในครอบครัวไม่แตกต่างกัน และเด็กทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่ไม่เคยปรึกษาครู และการกระทำผิดส่วนใหญ่เป็นผลจากการที่ตนเองตัดสินใจทำและตามเพื่อน ดังนั้น หากสถาบันครูและครอบครัวได้ร่วมกันดูแลเด็กที่อยู่ในระบบการศึกษาอย่างต่อเนื่องก็จะช่วยชี้ทางที่ถูกต้องให้แก่เด็กได้ ส่วนกลุ่มที่ทำงานแล้ว ชุมชน และครอบครัวจะต้องมี

บทบาทในการชี้นำเพราะเด็กบางคนเข้าสู่กระบวนการทำงานตั้งแต่ อายุ 13 ปี นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของครูและชุมชนในการดูแลเด็กและการจัดกิจกรรมในชุมชนจะช่วยป้องกันไม่ให้เด็กกระทำผิดและใช้เวลาไปในทางที่ดี ส่วนด้านการเลี้ยงดู พบว่า พฤติกรรมจู้จุกจิกของผู้ปกครอง การไม่ให้อาหาร และการลงโทษอย่างไม่เห็นผลมีผลต่อการกระทำผิดของเด็กซึ่งผู้ปกครองก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

ข้อต่อของการวิจัย

การวิจัยนี้ศึกษาเฉพาะเด็กที่กระทำผิดในเขตภาคใต้ตอนล่าง ซึ่งรูปแบบครอบครัวและสังคมอาจแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ และศึกษาเฉพาะด้านครูและครอบครัว ซึ่งยังขาดในส่วนบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชุมชน เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่สถานพินิจฯ กระบวนการยุติธรรม

ข้อดีของการวิจัย

เป็นงานวิจัยที่ศึกษาทั้งกลุ่มเด็กที่อยู่ในและนอกสถานพินิจฯ ที่มีพื้นที่อาศัยเดียวกัน และยังได้ศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมความเสี่ยงดูเด็กจากผู้ปกครองทั้งสองกลุ่ม ทำให้ทราบรายละเอียดในการเลี้ยงดูทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

ควรทำเป็นชุดโครงการ โดยมีผู้เกี่ยวข้องอื่นเข้าร่วมคิดเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาาร่วมไปด้วยและเจ้าหน้าที่ในสถานพินิจฯ ได้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ อาจารย์นายแพทย์ชาวนวิทย์ เงินศรีตระกูล ผู้ช่วยศาสตราจารย์แพทย์หญิงพิชญา ตันติเศรณี และอาจารย์นายแพทย์อานนท์ วิทยานนท์ ที่กรุณาให้คำปรึกษา และขอขอบคุณสำนักงานงบประมาณที่เป็นผู้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

- ฝ่ายคดีและคุมประพฤติ. สถิติทะเบียนคดีเด็กและเยาวชน. สงขลา: สถานพินิจเด็กและเยาวชน, 2542.
- นวลตา อาภาศัพท์กุล. รายงานการวิจัย เรื่อง ทุกข์กรณีของเด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนภาคใต้ตอนล่าง. 2545; 1 (เอกสารอัดสำเนา).
- จรรยา สุวรรณทัต. แบบฉบับการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่กำลังเปลี่ยนแปลงของครอบครัววัยได้น้อยที่อยู่ในตัวเมือง.

- กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2524: 5-12.
4. วิชา มหาคุณ. สังคมไทย ครอบครัวยุคใหม่ และการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน. วารสารดุลพินิจ 2544; 45: 3-13.
 5. Ginsberg C, Loffredo L. Violence-related attitudes and behaviors of high school students-New York City 1992. J Sch Health 1993; 63: 438-439.
 6. Gottfredson DC. An empirical test of school based environmental and individual interventions to reduce the risk of delinquent behavior. Criminology. 1986; 24: 705-731.
 7. Gottfredson DC. 1. An evaluation of an organization development approach to reducing school disorder. Evaluation Review. 1987; 11: 739-763.
 8. กมลวิทย์ โสภิกกุล. บทบาทครูที่มีผลต่อการป้องกันการกระทำผิดของนักเรียนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนรัฐบาลในเขตจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต: สาขาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2533.
 9. Ginsberg C, Loffredo L. Violence-related attitudes and behaviors of high school students-New York City 1992. J Sch Health 1993; 63: 438-439.
 10. เสกสิทธิ์ อินทรพรหม. การศึกษาเด็กในสถานพินิจ 5 แห่ง และนักเรียนในโรงเรียนที่สถานพินิจตั้งอยู่ 5 โรงเรียน. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. 2533.
 11. Maguin E, Loeber R. Academic performance and delinquency. In: Tonry M. ed. Crime and Justice: A Review of Research, Chicago: IL University of Chicago Press, 1996; 20: 145-264.
 12. ราศรี ธรรมเนียม. พฤติกรรมเด็กที่มีปัญหา 100 ชนิด. พระนครศรีอยุธยา. วิทยาลัยพระนครศรีอยุธยา 2524: 13 (เอกสารอัดสำเนา).
 13. สุชา จันท์เอม, สุรางค์ จันท์เอม. จิตวิทยาเด็กเกร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2541: 55-56.
 14. นราธร ศรประสิทธิ์. ปัจจัยทางสังคมและจิตวิทยาที่มีความสัมพันธ์กับความเครียดของเด็กวัยรุ่น. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุขศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2533.
 15. กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. เอกสารประกอบการสอน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มปป, (เอกสารอัดสำเนา).